

РАЗДЕЛ 7. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКАМ

УДК 340.113

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ФАХОВО-МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ В УКРАЇНІ

Артикуца Н.В.

Національний університет «Киево-Могилянська академія», м. Київ

Інноваційність моделі лінгвістичної підготовки правників у НаУКМА полягає у впровадженні в навчальний процес циклу нових для української вищої юридичної освіти фахово орієнтованих навчальних дисциплін «Юридична термінологія», «Мова права» та «Правнича лінгвістика» з високоефективним науково-методологічним і навчально-методичним забезпеченням. Це дозволяє суттєво розширити спектр фахових знань, вмінь, навичок представників правничих професій та можливості їхньої професійної самореалізації.

Ключові слова: мова права, правотворчість, методика викладання

Навчальний процес у сучасному європейському університеті має здійснюватися «з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтуватися на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, системі управління та організації праці в умовах ринкової економіки» [1].

Актуальність. Процес реформування й демократизації української вищої школи нині відбувається в усіх її ланках. Проте особливо важливою є сфера юридичної освіти й науки, адже від того, яким буде рівень професіоналізму і компетентності майбутніх правників, залежить, чи зможе Україна утвердити себе як демократична, соціальна та правова держава, чи буде здійснена правова реформа тощо. Мета статті - розгляд впровадження в навчальний процес циклу нових для української вищої юридичної освіти фахово орієнтованих навчальних дисциплін «Юридична термінологія», «Мова права» та «Правнича лінгвістика» з високоефективним науково-методологічним і навчально-методичним забезпеченням.

Передумовою успішного виконання професійних функцій та обов'язків правником є не лише досконале знання права як «системи встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм» [2], але й вільне володіння мовними ресурсами права, покликаними забезпечувати комунікативні потреби правничої сфери життя суспільства. Адже право, його поняттєво-категоріальний апарат, правові норми, законодавчі приписи, судові рішення тощо репрезентуються насамперед у мовних знаках, точніше у сукупності знаків природної мови, розташованих у певній послідовності, відповідно до змісту і логічної структури правової думки (ідеї). Мова є тим першоелементом, з якого виробляється (об'єктивується) право як система загальнообов'язкових соціальних норм. Для втілення правової ідеї (думки) найприйнятнішою і найзручнішою для застосування виявилася саме мовнознакова (словесна) форма. Правові думки, правові знання і правові приписи найкраще матеріалізуються у вербально-синтаксичних конструкціях. Ось чому мова, її ресурси й комунікативні можливості є надзвичайно важливими для права, його розвитку і функціону-

вання, а мовна компетентність, володіння лінгвістичним інструментарієм слугує важливою передумовою професіоналізму правника. Будучи унікальним феноменом соціуму, придатним для створення, збереження та передачі правової інформації, мова права являє собою доволі складний і водночас універсальний поліфункціональний інструмент для регулювання суспільних відносин, знаряддя правового мислення, пізнання, комунікації, впливу, виховання тощо.

Як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних) мова права являє собою поліфункціональну, багаторівневу і відкриту систему.

Поліфункціональність правничої мови полягає у реалізації нею специфічного набору функцій: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); 3) аксіологічна (правова та морально-етична оцінка); 4) комунікативна (спілкування); 5) регулятивна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права); 6) виховна (формування правосвідомості й правової поведінки); 7) культуроносна (збереженість й передача правового знання та правової культури); 8) естетична (ясність, точність, однозначність, лаконічність, нормативність, мовнотилістична довершеність нормативно-правового акта як еталонні якості юридичного тексту).

Багаторівневості правничої мови простежується у застосуванні мовних одиниць і засобів різних рівнів: законодавчі терміни, термінологічні словосполучення і фразеологізми, правові дефініції, лексико-граматичні моделі, синтаксичні конструкції, макротекст, засоби юридичної стилістики тощо.

Відкритість правничої мови як системи виявляється у наявності в юридичних текстах загальноживаної лексики, термінів суміжних із правом сфер, у процесах термінологізації та детермінологізації, тенденції до розширення юридичного словника за рахунок новоутворень, взаємодії мовних ресурсів тощо.

Знання законів і специфіки правничої мови, її функціонально-стильових та жанрових різновидів, суворе дотримання мовнотилістичних вимог і термінологічних стандартів (національних та міжнародних) у правових текстах, майстерне володіння методикою лінгвістичного аналізу для кваліфікованого і правильного розв'язання різноманітних мовно-термінологічних проблем - усе це життєво необхідне правникам як у законотворчості, так і правозастосуванні.

Курс «Ділова українська мова» не дає цілісного знання термінології права, її історії, природи і структури, не знайомить із правилами і специфікою сучасного юридичного мовлення в усіх його функціонально-стильових різновидах, не розкриває жанрової природи і структурних особливостей законодавчих актів, судово-процесуальної та іншої спеціальної юридичної документації, не забезпечує алгоритмами кваліфікованих дій для розв'язання термінологічних або мовнотилістичних проблем. Зокрема, програми курсів «Ділова українська мова» не передбачають лінгвостилістичного аналізу правових текстів різних жанрів, не знайомлять з методиками мовно-термінологічного опрацювання й експертизи нормативно-правових актів та інших документів, правилами побудови дефініцій термінів права, прийомами моделювання правових норм, редакторського аналізу й експерименту, з елементарними правилами юридичної техніки.

Усвідомлення необхідності кардинального перегляду застарілих державних стандартів щодо мовної підготовки правників та запровадження більш ефективної моделі лінгвістичної освіти на юридичних факультетах, побудованої на синтезі найновіших наукових і прикладних розробок, передусім у галузі правничої лінгвістики та методики її викладання, спонукало нас до розроблення нових, зорієнтованих на майбутні фахові потреби мовних курсів та їх апробації.

Запропонована нами модель послідовної багатоступенєвої фахово-мовної підготовки правників, інноваційна за змістом і формою, складається із логічно побудованого цілісного

циклу взаємопов'язаних навчальних дисциплін: «Юридична термінологія» (бакалавр) —> «Мова права» (спеціаліст) —> «Правнича лінгвістика» (магістр) із сучасним науково-методологічним, навчально-методичним та дидактичним забезпеченням.

Пропедевтичний курс «Юридична термінологія» являє собою введення в науку про термін і термінологію, термінологічну систему права, процеси термінологізації і детермінологізації, продуктивні і непродуктивні моделі термінотворення, класифікацію термінологічних одиниць за різними параметрами. Оволодіння основами юридичного термінознавства і термінографії є першою і необхідною сходинкою у комплексній підготовці висококваліфікованого правника. Ці знання необхідні для опанування наступних курсів: «Мова права» і «Правнича лінгвістика», де слухачі працюють вже на рівні тексту, оперують основними поняттями й категоріями законодавчої стилістики, оволодівають методикою комплексного лінгвостилістичного опрацювання юридичних текстів різних стилів і жанрів, редакторського аналізу, лінгвістичних експертиз.

Уперше ця модель була повністю реалізована на факультеті правничих наук "Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА). У рамках наукового проекту «Правнича лінгвістика» (2001-2003 рр.) були створені й апробовані науково-методичні комплекси дисциплін (програми, робочі плани, науково-методичні вказівки, навчально-дидактичні матеріали тощо), опубліковані в навчальних посібниках «Правнича лінгвістика» (2001 р.) [3], «Мова права і юридична термінологія» (2004 р.) [4]. Протягом 2004-2006 рр. у межах наукового проекту «Розроблення та удосконалення інноваційних методик підготовки спеціалістів і магістрів права» відпрацьовувались нові методи і форми підвищення рівня мовної компетентності та фахової ерудиції студентів.

Науково-теоретичну основу циклу названих дисциплін складають наукові дослідження і прикладні розробки вітчизняних та зарубіжних учених (мовознавців і правознавців) у галузі термінології, мови, стилістики права, герменевтики, юридичної лексикографії, теорії держави і права, юридичної техніки, логіки права та інших суміжних галузей. Серед них – засадничі праці таких учених із Західної Європи та США, як: А. Подлех, Дж. Холл, Г. Ландквіст, Г. Торнтон, Р. Бержерон, Ян Енгберг, П. Сандрини, Ж.-Р. де Гроот, **В. ОТТО**, Л. Еріксен, Ф. Мюллер, М. Кац, Б. Еренберг-Сундін та ін.; російських науковців: О. Ушакова, Д. Керімова, О. Піголкіна, О. Черданцева, М. Голева, В. Баранова, М. Власенка, Н. Івакіної, О. Галяшиної, Т. Губаєвої, С. Хижняк, К. Шугріної, О. Александрова, М. Горбаневської, Н. Калініної, О. Крюкової, Б. Шаріфулліна, Н. Хабібуліної та ін.; українських дослідників: М. Брицина, О. Сербенської, Д. Баранника, В. Калужної, А. Марахової, О. Копиленка, Ю. Зайцева, І. Усенка, С. Головатого, Л. Симоненко, І. Сойка, Н. Артикуци, М. Антонович, Н. Присяжнюк, О. Юрчук, Г. Онуфрієнко, Л. Чулінди, О. Даценко, Ю. Прадіда, А. Красницької, А. Токарської, О. Шаблій та інших [5].

Інтеграція зусиль на міждисциплінарному та міжнародному рівнях уможливорює розв'язання нагальних наукових та прикладних проблем юридичної лінгвістики на рівні сучасних вимог. Про це свідчать матеріали діяльності спеціальних міжнародних комісій, урядових і громадських організацій, наукових колективів, зокрема з проблем удосконалення законодавчої мови, впорядкування міжнародного термінологічно-правового фонду, перекладу міжнародно-правових документів, а також численних наукових заходів (конференцій, круглих столів, семінарів, симпозіумів тощо) з питань лінгвістики права, правотворчості та юридичної техніки, мовної підготовки правознавців та нормопроєктувальників. Назвемо лише деякі з них, знаменні для становлення й визнання на міжнародному рівні юридичної лінгвістики як перспективної прикладної наукової галузі міждисциплінарного характеру: Робоча група Всесвітнього соціологічного конгресу в Упсалі «Мова у правозастосовчій діяльності» (1978); Комісія з питань зрозумілої мови (Великобританія, 1979); Перший конгрес Європейської асоціації сприяння законодавству (Бельгія, 1993); Група простої шведської (Швеція, 1993); Відділ лінгвістичної експертизи законопроектів (Росія, 1994); 12-ий Європейський симпозіум «Мова для професійних по-

треб» (Бельгія, 1999); Конференція «Мова і право» (Німеччина, 2001); Гільдія лінгвістів-експертів у документальних та інформаційних спорах (Росія, 2001); лабораторії та кафедри юрислінгвістики в університетах світу та ін.

Науково-методологічна основа юридичної лінгвістики як наукової галузі та навчальної дисципліни побудована на поєднанні фундаментальних методологічних підходів, як: діалектичний, когнітивний, системно-структурний, порівняльно-історичний, синхронічно-діахронічний, функціонально-стилістичний.

Методика наукового дослідження та прикладного опрацювання правничих текстів складається як із загальнонаукових, так і спеціальних галузевих та міжгалузевих методів і робочих прийомів аналізу мовного матеріалу: аналіз і синтез; інтеграція і диференціація; текстологічний; етимологічний; історичний; порівняльно-історичний; тезаурування; моделювання; стилістичний експеримент; формалізовані методи семантичного аналізу тексту: компонентний, дистрибутивний, трансформаційний; статистичний; опозицій; зіставно-типологічний; дефініювання (побудова дефініцій термінів); ретроспективний аналіз та реконструкція; культурно-історична інтерпретація мовних фактів та ін.

Сформувати уявлення про дослідницький апарат та робочий інструментарій юридичної лінгвістики для розв'язання труднощів терміновживання у правових текстах, запобігання помилкам і правовим колізіям, усунення суперечностей у нормативно-правових актах та інших офіційних документах допомагає виконання студентами різних видів завдань: ситуативних, творчих, експериментальних, дискусійних, проблемних, редагування, перекладу, моделювання.

Навчально-методичне забезпечення науково-навчальної діяльності під час аудиторних занять та самостійної роботи студентів полягає у доборі оптимальних методик викладання дисципліни, спрямованих передусім на розвиток прикладних навичок у студентів, їхнього вміння самостійно і кваліфіковано, на наукових засадах вирішувати ті чи інші проблеми у професійній діяльності.

Репертуар методів і робочих прийомів викладання дисциплін фахово-мовного циклу багатий і різноманітний, побудований на поєднанні фундаментальної підготовки фахівців із вузькопрофільною спеціалізацією, навчальної та науково-дослідницької діяльності, творчості, імпровізації та експерименту, класичних методів навчання з інноваційними (передусім активними й інтерактивними). Найбільш ефективними виявилися такі: аналіз конкретноправової ситуації (метод ситуацій, або аналіз помилок, колізій, казусів; аудіо-візуальний метод навчання; брейнстормінг (мозковий штурм); дебати; дерево рішень; дискусія; дискусія із запрошенням фахівців; сократів діалог; ділова (рольова) навчальна; експромт-промова; займи позицію; законотворчий процес; заповни пропущене; судові засідання; інтерактивний виступ; кейс-метод; колегіальна нарада; коло ідей; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю та консультування; метод проєктів; моделювання; мозковий штурм; навчальний «полігон»; «навчаючи вчуся»; виправ помилку; незакінчене речення; переговори; прес-конференція; PRES-формула (англ. Position - Reason - Explanation or Example - Summary); проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах або парах; рольові ігри; творчі (проблемні) завдання; тренінги індивідуальні та групові (окремих і комплексних навичок); лінгвістична експертиза [7].

Методика розроблялась, апробувалась та вдосконалювалась у рамках Центру інноваційних методик правничої освіти НаУКМА протягом 1998-2008 рр., визначались можливості та ефективність кожного методу, здійснювалась його корекція відповідно до реальних умов, дидактичної мети і навчальних завдань.

Досвід НаУКМА щодо запровадження інноваційної моделі фахово-мовної підготовки на рівні сучасних вимог нині застосовується для підготовки нормопроектувальників, підвищення кваліфікації та перекваліфікації юридичних кадрів, післядипломної освіти. Зокрема, в Українській школі законотворчості при Інституті законодавства Верховної Ради

України, Школі нормопроєктування Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України, Центрі підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників юстиції при Міністерстві юстиції України.

Список літератури

1. Вища освіта України і Болонський процес. - Тернопіль, 2004. - С. 242.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник. - К., 2007. - С. 671.
3. Правнича лінгвістика / Укл. Н. В. Артикуца. - К., 2001. - 79 с.
4. Артикуца Н. Мова права і юридична термінологія / Н. Артикуца. - К., 2004. - 277 с.
5. Бібліографію робіт див. там само, с. 104-126, 143-144; 188-196; 231-236.
6. Артикуца Н. В. Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника / Н. В. Артикуца // Українська термінологія і сучасність: 36. наук. пр. - Вип. 5. - К., 2003. - С. 23-29.
7. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті // Інноваційні технології у вищій юридичній освіті Матеріали доп. Міжнар. наук.-метод. конф., присв. 390-річчю з дня заснування Київської братської школи - предтечі Кисво-Могилянської академії (25-28 травня 2005 р.). - К., 2005. - С. 3-26.

Артикуца Н.В. Инновационность модели лингвистической подготовки юристов в Украине // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». - 2009. - Т.22 (61). - №1. - С.546-550.

Инновационность модели лингвистической подготовки юристов в НаУКМА состоит во внедрении в учебный процесс цикла новых для украинского юридического образования профессионально ориентированных учебных дисциплин «Юридическая терминология» «Язык права» и «Юридическая лингвистика» с высокоэффективным научно-методологическим и учебно-методическим обеспечением. Это дает возможность существенно расширить спектр профессиональных знаний, умений и навыков представителей юридических профессий и возможности их профессиональной самореализации.

Ключевые слова: язык права, правотворчество, методика преподавания

Artykutsa N. V. The innovativeness of the model of linguistic studying of law students in Ukraine: experience of NaUKMA // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». - 2009. - V.22 (61). - №1. -- P.546-550.

The innovativeness of the model of linguistic studying of law students in NaUKMA is based on using in study process a series of new professionally-oriented subjects such as: «Law terminology», «Language of the Law» and «Legal linguistics» with highly effective scientifically-methodological and educationally-methodical developments. This gives an opportunity to widen the variety of specialized professional knowledge, abilities and skills of the lawyers and the possibility of their professional self-realization.

Key words: language of the law. legislative drafting, methods of teaching

Поступила до редакції 17.02.2009 р.